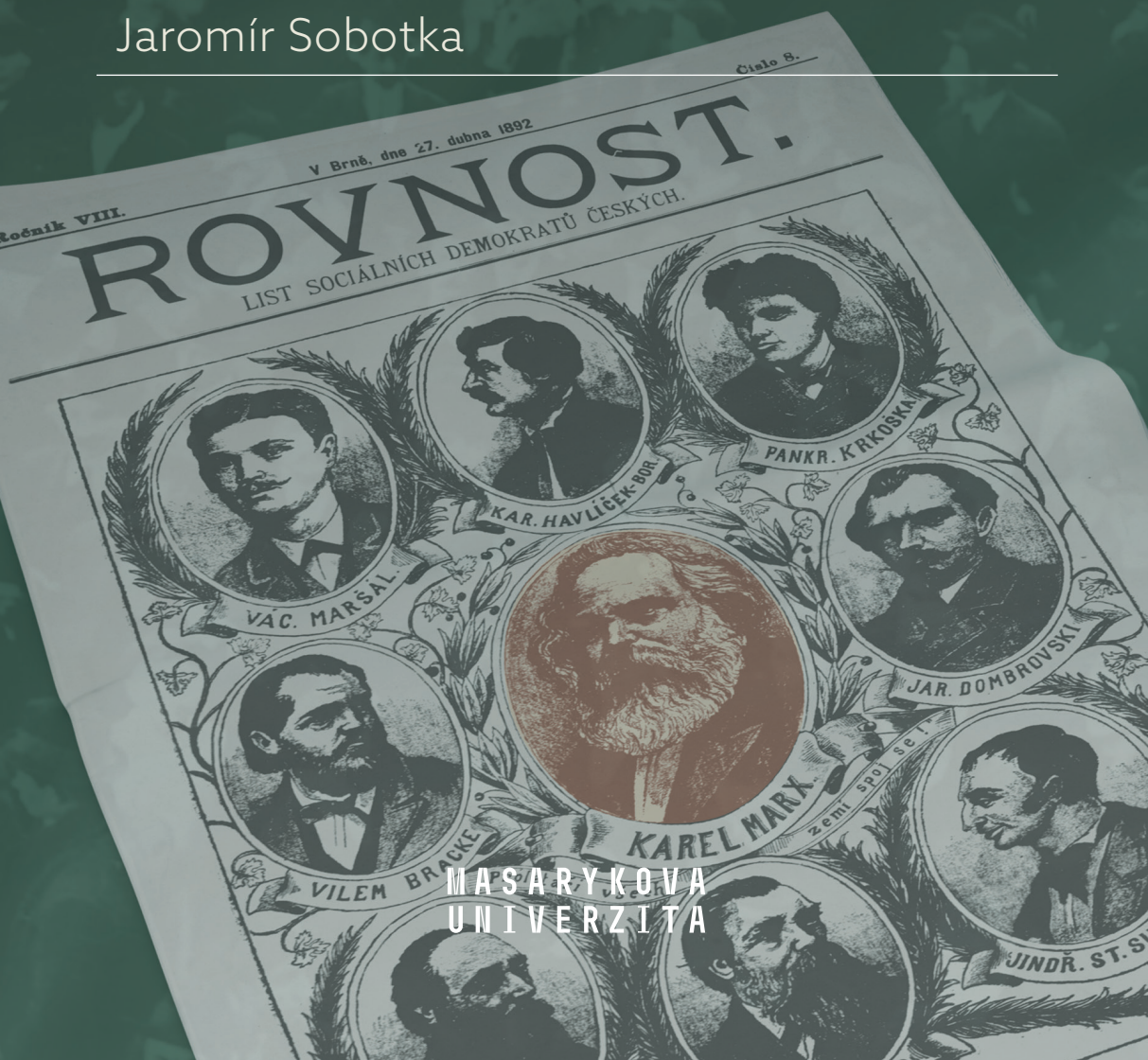

Génius, mučedník, prorok:

Mýtus Karla Marxe v sociálně demokratickém prostředí Předlitavska

Jaromír Sobotka

MASARYKOVA
UNIVERZITA

#532

OPERA FACULTATIS PHILOSOPHICAE
UNIVERSITATIS MASARYKIANAE

SPISY FILOZOFICKÉ FAKULTY
MASARYKOVY UNIVERZITY

MUNI
ARTS

ROVNOST.

LIST SOCIÁLNÍCH DEMOKRATŮ ČESKÝCH.

VÁC. MARŠAL

KAR. HAVLÍČEK-BOR

PANKR. KRKOUSKA

JAR. DOMBROVSKI

KAREL MARX

JINDŘ. ST. SIMON

VILEM BRAUKE

proletáři všech

BEDŘ. ENCELS

ČESAR DE PALPE

Génius, mučedník, prorok:

Mýtus Karla Marxe v sociálně
demokratickém prostředí Předlitavska

Jaromír Sobotka

**MASARYKOVA
UNIVERZITA**

BRNO 2023

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Sobotka, Jaromír

Génius, mučedník, prorok : mýtus Karla Marxe v sociálně demokratickém prostředí Předlitavska / Jaromír Sobotka. – Vydání první, elektronické. – Brno : Masarykova univerzita, 2023. – 1 online zdroj. – (Opera Facultatis philosophicae Universitatis Masarykianae = Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, ISSN 2787-9291 ; 532)

Anglické resumé

Obsahuje bibliografii a bibliografické odkazy

ISBN 978-80-280-0372-2 (online ; pdf)

* 316.46:32 * 2-138 * 329.14 * (436) * (048.8)

– Marx, Karl, 1818-1883

– osobnost v politice

– apoteóza

– sociální demokracie – Rakousko – 19.-20. století

– politický mýtus

– monografie

32 - Politika [15]

Recenzovali: doc. PhDr. Martin Jemelka, Ph.D. (Masarykův ústav a archiv AV ČR)
prof. PhDr. Jiří Pokorný, CSc. (Univerzita Karlova)

Na obálce použit motiv titulní strany: Rovnost VIII, 27. dubna 1892, č. 8, s. 57. Brno: Tiskem V. Thumy. Dostupné na: <https://kramerius.mzk.cz/search/iiif/uuid:85829cf8-fc23-11e1-8fc4-0050569d679d/full/max/0/default.jpg> (staženo 23. 9. 2023).

© 2023 Masarykova univerzita, Jaromír Sobotka

ISBN 978-80-280-0372-2

ISBN 978-80-280-0371-5 (brožováno)

ISSN 1211-3034 (print)

ISSN 2787-9291 (online)

<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M280-0372-2023>

Obsah

1	Úvod a cíl práce.....	7
1.1	Úvod.....	7
1.2	Cíl práce a definice politického mýtu.....	12
2	Metodologické zakotvení a pramenná základna.....	17
2.1	Kontextová analýza	18
2.2	Obsahová analýza.....	22
2.3	Chronologická analýza.....	23
2.4	Komparativní analýza	25
2.5	Literární a pramenná základna.....	26
3	Sociálně demokratické prostředí a zrod Marxova mýtu	31
3.1	Sociálně demokratické prostředí v habsburské monarchii.....	31
3.2	Zrod a šíření Marxova mýtu.....	38
4	Mýtus v kontextu formování sociálně demokratické identity a strategie.....	47
4.1	Karl Marx a tíživá situace pracujících vrstev	47
4.2	Karl Marx a vykoupení – socialistická revoluce	54
4.3	Karl Marx a ztotožnění se se sociálně demokratickým světem.....	58
4.4	Marx v procesu formování socialistické identity.....	66
4.5	Karl Marx a strategie sociální demokracie.....	67
5	Podoby Marxova mýtu	71
5.1	Génius/vědec	71
5.2	Otec hnutí	74
5.3	Revolucionář	76
5.4	Lidumil	78
5.5	Mučedník.....	80
5.6	Prorok.....	82
5.7	Podoby Marxova mýtu jako syntéza faktů a politické poptávky.....	84
6	Časová analýza.....	87
6.1	Kvantitativní vývoj v čase.....	87
6.2	Obsahové proměny mýtu ve sledovaném období	96

7	Komparace německorakouské, české a polské organizace	103
	7.1 Německá sociálně demokratická organizace	105
	7.2 Československá organizace	107
	7.3 Polská organizace	109
8	Závěr	111
	Summary	117
	Bibliografie	121
	Seznam schémat, tabulek a grafů	131

1 ÚVOD A CÍL PRÁCE

1.1 Úvod

Kolem osmé hodiny večerní 14. března 1893 se v prostorách Sofiensäle,¹ v té době nejrozsáhlejších společenských sálů ve Vídni, shromáždilo několik tisíc dělníků.² Řada z nich přišla rovnou z práce, ještě upocená a špinavá, někdy dokonce s kleštěmi, kladivy či jinými pracovními nástroji v rukou. Kvůli všeobecné vřavě musely stovky dalších zůstat před vchodem, kde teď nervózně přešlapovali a snažili se zjistit, co se děje uvnitř. Vnitřek sálu byl velkoryse vyzdoben rudými prapory a transparenty s hesly, prostoru vévodila speciálně pro tuto příležitost zhotovená obří busta muže, jemuž byla dnešní slavnost zasvěcena – Karla Marxe. Uplynulo právě deset let ode dne, kdy otec marxismu ve svém londýnském domě ve věku nedožitých pětadesáti let vydechl naposledy. V den tohoto smutného jubilea se tedy tisíce pracujících hlásících se k rakouské sociálně demokratické straně ve větších městech habsburské monarchie shromáždily, aby muži, jehož nikdy neviděli a jehož díla četl jen málokterý z nich, vzdaly hold. Marxovská oslava – Marxfeier, jak se této akci konající se před první světovou válkou hned několikrát začalo říkat –, představovala v roce 1893 úctyhodnou událost. Pro její potřeby vzniklo ve Vídni – kromě zmíněné busty ověncené květinami a velkou šerpou s německým heslem „*Proletarier aller Länder, vereingt euch*“ (Proletáři všech zemí, spojte se) – také několik básní a písní. V Sofiensäle zazněla toho večer báseň nazvaná *Karl Marx' Todtenfeier* (Oslava smrti Karla Marxe), o hudební doprovod se postaraly nejvýznamnější dělnické pěvecké spolky rakouské

1 Dnes na adrese Marxergasse 17 – název ulice je však odvozen od biskupa Antona Marxera.

2 Líčení události vychází z popisu, který 17. 3. přinesly sociálně demokratické noviny *Arbeiterzeitung*, viz *Die Marxfeier*. *Arbeiterzeitung* V, 1893, Nr. 11, s. 3.

metropole – *Arbeiter-Sängerbund* a *Typhografia* – dirigované Josefem Scheuem (bratrem slavnějšího Andrease Scheua). Významný odborový předák a pozdější sociálně demokratický poslanec Anton Schrammel přečetl pozdravný telegram od Friedricha Engelse. Slavnostních projevů se ujal předseda sociálně demokratické strany Victor Adler a jeho osobní přítel, pozdější redaktor *Arbeiterzeitung* a socialistický poslanec Karl Leuthner. (Již jen tento výčet osobností, které se na organizaci slavnosti podílely, ukazuje, že se jednalo o akci mimořádné důležitosti.) Oba řečníci pak shodně vyzvedli význam Karla Marxe pro současné dělnictvo reprezentované sociální demokracií a za své projevy sklidili nadšený aplaus doprovázený výkřiky „*Hoch Marx*“. Obecně pak organizátoři zpětně zhodnotili průběh akce jako velmi zdařilý a povedený.

Kdo však byl muž, jehož rakouští socialisté 19. století tolik uctívali? Život Karla Marxe, stejně jako jeho působení jsou v našem prostředí již dostatečně podrobně popsány v českých překladech jeho vynikajících životopisů od Francise Wheena a Rolfa Hosfelda.³ Pro účely práce tedy jen ve velké stručnosti shrňme základní realie: Filozof, ekonomický teoretik, politik, novinář, publicista, věčný buřič a revolucionář pocházel z německého Trevíru, z rodiny právníka a židovského konvertity k luteránství Heinricha Marxe. Během svého studia na univerzitách v Bonnu a Berlíně se seznámil s filozofií Georga Wilhelma Hegela, která měla ovlivnit celé jeho životní dílo. Spolu se skupinou mladohegelovců, v té době shromážděných okolo Ludwiga Feuerbacha a Bruna Bauera, i Marx přijal za svou jeho dialektickou metodu teze a antiteze. Zároveň ovšem odmítl hegelovskou metafyziku a nechal se spíše inspirovat materialistickým pojmáním světa vycházejícím z myšlenek právě Ludwiga Feuerbacha. Akademickou dráhu zavrhl, aby místo ní roku 1842 přesídlil do Kolína nad Rýnem, kde přijal místo redaktora liberálního periodika *Rheinische Zeitung*. Po zásahu cenzury a zákazu jeho vydávání, na základě stížnosti samotného ruského cara Mikuláše I., se spolu s dalším mladohegelovcem Arnoldem Rugem stal spoluvydavatelem radikálního levicového časopisu *Deutsch-Französische Jahrbücher* (nakonec vyšlo pouze jediné číslo, než se Marx stihнул s Rugem rozhádat), kvůli němuž se i s rodinou roku 1843 přestěhoval do Paříže. Během svého pobytu ve Francii horlivě studoval ekonomická díla, a to jak klasických národohospodářů Adama Smitha či Davida Ricarda, tak hospodářské pokusy „utopických“ socialistů Pierra-Josepha Proudhona či Charlese Fouriera. V této době také začaly dozrávat hlavní pilíře jeho ekonomického a filozofického systému a především zde došlo k osudovému setkání. V srpnu 1844 navštívil Karla Marxe v jeho bytě v Rue Vanneau mladý Friedrich Engels. Oba muži si záhy padli do noty jak v názorové, tak v osobnostní rovině a po několika setkáních naplněných dlouhými debatami mezi nimi

3 WHEEN, Francis. *Karl Marx*. Praha: BB art, 2002. ISBN 80-7257-930-4.; HOSFELD, Rolf. *Karl Marx: životopis intelektuála*. Praha: Paseka, 2013. ISBN 978-80-7432-330-0.

vzniklo celoživotní přátelství. Ani ve francouzské metropoli však nebylo Marxovi přáno setrvat dlouho a na žádost pruského krále byl roku 1845 spolu s dalšími německými emigranty z Francie vypovězen. Následovalo tříleté bruselské intermezzo, kdy se mimo jiné zapojil do činnosti původně křesťansko-komunistické organizace Ligy spravedlivých a později také Komunistické ligy. V revolučním roce 1848 se nejprve vrátil do Paříže a poté zpět do Kolína nad Rýnem, kde začal vydávat levicové periodikum *Neue Rheinische Zeitung*. Pro svou činnost několikrát stanul před soudem, prozatím byl však vždy osvobozen. Po pádu revoluce ovšem musel zemi opět opustit, tentokrát nadobro. Protože vítán již nebyl ani v Paříži, odebral se tentokrát s rodinou do Londýna, který se měl stát jeho definitivním působištěm. Během zdejšího pobytu psal Marx jako korespondent do řady světových novin – mezi nejznámější patřily nepochybně americké *New-York Daily Tribune* – pokračoval ve studiu ekonomie a podílel se také na činnosti řady levicových politických organizací. V roce 1863 se účastnil založení První internacionály, pro niž sepsal politický program. V 60. letech také přispěl svými poznámkami ke zformování německé sociální demokracie. Hlavně 50. léta jsou pak spojena s výrazným hmotným strádáním celé rodiny, jejímž hlavním zdrojem příjmů v této době byl především otec Marxova dobrého přítele Friedricha Engelse. S postupem času se však situace zlepšovala a ke konci filozofova života již rodina žila pohodlným životem londýnské buržoazie.

Již od nízkého věku se Karl Marx projevoval jako nadaný a plodný autor. Už během vysokoškolských studií napsal krátký román *Skorpion und Felix* a také divadelní hru *Oulanem*. Jeho disertační práce *Differenz der demokratischen und epikureischen Naturphilosophie* (Rozdíl mezi demokritovskou a epikúrovskou filozofií přírody) se ukázala jako natolik kontroverzní, že ji musel obhájit na univerzitě v Jeně, namísto své berlínské alma mater. V době činnosti pro *Rheinische Zeitung* se ještě Marxovy postoje nacházely na pozicích levicového liberalismu a feuerbachovského materialismu. Za významný zlom směrem k socialismu se považují až – za jeho života nepublikované – ekonomicko-filozofické spisy z roku 1844. V této sérii poznámek napsané během Marxova pařížského exilu se poprvé objevují myšlenky odcizení dělníků jejich práci a jejímu konečnému produktu. Spisy se zabývají také otázkou peněz či osobního vlastnictví. Šlo tak v podstatě o Marxovy první propracovanější ekonomické texty. V této době také napsal několik děl zaměřených na polemiku s mladohegelovci, především pak se svým někdejší přítelem Brunem Bauerem. Mezi nejznámější z těchto spisů patří nepochybně *Die heilige Familie* (Svatá rodina), která vyšla s podtitulem *Kritika kritické kritiky*, a za jeho života nevydaná práce *Die deutsche Ideologie* (Německá ideologie). V reakci na Pierra-Josepha Proudhona pak Marx v roce 1847 publikoval jedno ze svých nejvýznamnějších děl *Misère de la philosophie* (Bída filozofie). V něm v rámci (mimořádně velmi posměšného a ironického) vyvracení jednotlivých Proudhonových tezí představil některé obrysy vlastní ekonomicko-fi-

lozofické teorie. Práce také byla ve své době považována za jeden ze základních programových dokumentů nově vzniklého Svazu komunistů. O rok později pak vyšla pravděpodobně nejznámější a nejčtenější Marxova kniha vůbec – *Manifest komunistické strany*. V díle se poprvé v ucelené podobě objevují některé základní myšlenky marxismu – interpretace dějin jakožto „dějin třídního boje“, význam buržoazie pro zpřetrhání tradičních feudálních svazků, idea vykořisťování i akumulace kapitálu. Důležitá je myšlenka rozhodující role proletariátu v dějinném procesu, který ukončí existenci třídního boje jednou provždy. A hlavně myšlenka proletariátu jako síly, která nesmí spoléhat na pomoc zvenčí a musí svých cílů dosáhnout sama. Přes útlost knihy (nebo spíše právě pro ni) a jednoduchost se z ní záhy stalo ikonické dílo provázající proletáře všech zemí dodnes.⁴ Z dlouhého výčtu dalších Marxových prací zmiňme ještě notoricky známý *Das Kapital* (Kapitál), který poprvé vyšel v roce 1867. Hutné dílo představující syntézu ekonomicko-politických analýz a místy až semináboženských eschatologických vizí zprvu velký úspěch nepřineslo. Engels dokonce musel pod různými pseudonymy rozesílat kritické recenze do německého měšťanského tisku, aby se o knize „alespoň mluvilo“. Nakonec trvalo dlouhé čtyři roky, než se podařilo prodat první tisíc kusů prvního vydání. V průběhu dějin se však *Kapitál* stal klíčovým dokumentem, kolem kterého vystavěly své učení sociálně demokratické a komunistické strany desítek zemí.

Již téměř od svých počátečních aktivit v socialistickém hnutí projevoval Marx také výrazné vůdcovské (ne-li diktátorské) rysy a silnou nesnášenlivost vůči jakýmkoliv oponentům. Už ve 40. letech měl hlavní podíl na vystrnadění německých socialistů Wilhelma Weitlinga a Mosese Hesse z Ligy spravedlivých. S oblíbeným francouzským socialistou Pierrem-Josephem Proudhonem se nadobro rozkmotřil již zmíněným dílem *Bída filozofie* (Proudhon později Marxe označil za „tasemnici socialismu“). V roce 1848 pak zuřivou kritikou v novinách *Neue Rheinische Zeitung* přiměl k opuštění Svazu komunistů jednu z vůdčích postav německého dělnického hnutí, Andrease Gottschalka. Z řady konfliktů s význačnými socialistickými osobnostmi jmenujme ještě rozchod Marxe s populárním německým socialistou Ferdinandem Lassallem, k němuž došlo po Lassallově návštěvě Londýna v roce 1863. Než však mohl osobní spor vygradovat, byl Marxův někdejší přítel rok nato zabit v souboji.

Na rozdíl od většiny jeho současníků a oponentů čekal na Marxe bohatý druhý život. Zatímco jména Pierra-Josepha Proudhona, Charlese Fouriera či Wilhelma Weitlinga pomalu upadala do zapomnění, k Marxovi se v průběhu několika let po jeho smrti přihlásilo množství dělnických stran a hnutí celého světa, rakouskou sociální demokracii nevyjímaje (jak jsme mohli vidět v úvodním odstavci věno-

4 Kupříkladu v češtině vyšel *Manifest* naposledy v roce 2018, o rok později pak ještě vyšla jeho komiksová verze.

vaném vídeňské slavnosti). Jeho učení, jakkoliv v jádru ryze utopické,⁵ se stalo pilířem politických programů sociálně demokratických a později komunistických stran 19. a 20. století. Vysoké úctě se těšil i sám tvůrce marxismu. Ve 20. letech 20. století například německá sociální demokracie koupila jeho rodný dům v Trevíru a zřídila zde muzeum. Podobně pak naložili britští labouristé s Marxovými nemovitostmi v Londýně. Po nástupu komunismu v Rusku a jeho následném rozšíření do východní Evropy a dalších částí světa sice Marx musel ustoupit do pozadí, poněkud nahrazen novými idoly – Leninem, Stalinem, Maem a dalšími –, zároveň se ale dostal do státního kánonu a mohl se těšit podpoře nejvyšších míst. Jeho práce se četly ve školách a na vysokoškolských katedrách marxismu-leninismu, jeho busty se přesunuly z uzavřených stranických schůzí na náměstí a veřejná prostranství. Jeho popularita však neklesala ani na západě, kde se jej sociálně demokratické strany sice postupně oficiálně zřekly,⁶ v intelektuálních kruzích však zapustil hluboké kořeny. Připomeňme si jen známé dílo Karla Poppera *Otevřená společnost*, v němž známý německý filozof skládá svému kolegovi z minulého století jednu poklonu za druhou: „*Marx se čestně pokusil... aplikovat racionální metody na nejpalčivější problémy života společnosti.*“ A dále: „*V mnoha směrech nám otevřel oči... návrat k sociálním vědám před Marxem není myslitelný. Všichni moderní autoři navazují na Marxe, dokonce i když to nevědí.*“⁷ V 60. a 70. letech se pak stal jednou z ikon studentského hnutí v západní Evropě.⁸ Ale zájem o Marxe se nedržel jen mezi intelektuály, pro miliony prostých lidí se stal symbolem boje za lepší život, avšak miliony dalších si jej navždy spojily s hrůznými totalitními režimy 20. století. Zájem o Marxe ovšem neopadl ani po zhroucení komunistického panství, jen z poslední doby připomeňme například německou televizní show *Unsere Besten* (Naši nejlepší) z roku 2003, v níž měli diváci zvolit „největšího Němce“. Karl Marx obsadil v této anketě třetí místo hned za Konradem Adenauerem a Martinem Lutherem.⁹ V roce 2018 pak v Marxově rodném Trevíru slavnostně odhalil obří

5 Je paradoxem marxismu, že ačkoliv se považuje za vědecké překonání utopického socialismu, je v jádru neméně utopický. K tématu více např.: WALICKI, Andrzej. *Marxismus a skok do království svobody: Dějiny komunistické utopie*. Praha: Argo, 2020. Historické myšlení. ISBN 978-80-257-3065-2.

6 Např. německá SPD se oficiálně odklonila od marxismu až na stranickém sjezdu v Bad Godesbergu v roce 1959.

7 POPPER, Karl R. *Otevřená společnost a její nepřítel: Vzdemnutí prorockví: Hegel, Marx a co následovalo. Druhé, revidované vydání*. Praha: OIKOYMENH, 2015. ISBN 978-80-7298-261-5, s. 83. Jak se ukáže dále v textu, Popper tak v tomto ohledu fakticky navazuje na interpretaci Marxova díla vytvořenou Engelsem a přijímanou a šířenou socialisty již v 19. století.

8 Fotky německých či francouzských studentů protestujících na přelomu 60. a 70. let proti establishmentu s Marxovými podobiznami nad hlavami krásně ukazuje například expozice v někdejší Marxově rodném domě v Trevíru. Viz expozice Friedrich Ebert Stiftung: Karl Marx Haus Trier (www.fes.de/museum-karl-marx-haus).

9 Viz FLIPPO, Hyde. *Best Germans: Adenauer Beats Marx and Luther* [online]. ZDF Online. Dostupné na: <https://web.archive.org/web/20110607092019/http://german.about.com/cs/culture/a/bestger.htm> (staženo 16. 4. 2020).

sochu mimo jiné i sám někdejší předseda Evropské komise Jean-Claude Juncker (mimochodem dlouholetý předseda lucemburské křesťansko-sociální strany – Chrëschtlech Sozial Vollekspartei).¹⁰ Jako třetí příklad aktuálnosti Marxe a jeho učení připomeňme rakouské studentské hnutí MIAU – Marxistische Initiative an Unis, které v současnosti pořádá pravidelné přednášky a happeningy na univerzitách ve Vídni a Štýrském Hradci.

Marx je tedy fenomén, který neztrácí na aktuálnosti ani v nastupující třetí dekádě 21. století. Předmět výzkumu této práce však leží hlouběji v minulosti, v časech formujícího se socialistického hnutí na území našem a u našich bezprostředních sousedů, v době, kdy střední Evropě dosud vévodilo mnohonárodnostní soustátí ovládané slavným rodem Habsburků.

1.2 Cíl práce a definice politického mýtu

Cílem předkládané práce je co nejkomplexnější analýza politického mýtu spojeného s osobností Karla Marxe v rámci tří národních organizací Sociálně demokratické strany dělnické v Rakousku, a to německé, české a polské. Selektce byla učiněna na základě politické síly a míry vlivu těchto tří organizací v rámci strany. Podle výsledků prvních voleb konaných dle všeobecného volebního práva z roku 1907 připadlo na německé, české a polské voliče více než 94 % hlasů, které sociální demokracie obdržela¹¹ – konkrétně z celkového součtu sociálně demokratických hlasů získala německá organizace 49,2 %, česká 38,1 % a polská 7 %. Zbytek připadl na ukrajinskou, italskou a slovinskou organizaci – čeští a němečtí dělníci navíc tvořili až 88 % dělnictva v monarchii.¹² Je tedy zřejmé, že tyto tři organizace představovaly díky síle členské základny i politickému vlivu skutečné jádro rakouské sociálně demokratické strany v habsburské monarchii. Chronologicky je výzkum ohraničen lety 1889, tedy rokem Hainfeldského sjezdu a přijetím prvního univerzálního programu, jimiž se rakouská sociální demokracie etablovala jako relevantní politická síla, a rokem 1910, tedy stranickým rozkolem, při němž došlo k osamostatnění české sociálně demokratické strany. Datum bylo zvoleno jednak kvůli rozpadu jednoho z hlavních zkoumaných subjektů – Československé sociálně demokratické strany dělnické – na dvě konkurenční strany, tzv. autonomisty

10 Juncker: *Marx aus seiner Zeit verstehen* [online]. Welt. Dostupné na: https://www.welt.de/newsticker/dpa_nt/infoline_nt/boulevard_nt/article176089661/Juncker-Marx-aus-seiner-Zeit-verstehen.html (staženo 16. 4. 2020).

11 GALANDAUER, Jan. *Die tschechische Arbeiterbewegung von Hainfeld bis zum Ausbruch des Weltkrieges: Die organisatorische und ideologische Beziehung zur gesamtösterreichischen Arbeiterbewegung*. In: FRÖSCHL, Erich, MESNER, Maria a ZOITL, Helge (eds.). *Die Bewegung. Hundert Jahre Sozialdemokratie in Österreich*. Wien: Passagen Verlag, 1990. ISBN 978-3900767549, s. 222.

12 KÁRNÍK, Zdeněk, FRANKLOVÁ, Zoja a KYLOUŠEK, Jakub. *Bludné cesty sociální demokracie: Studie, rozhovory, názory*. Praha: Prostor, 2005. ISBN 80-7260-136-9, s. 25.

a centralisty (čímž by se portfolio zkoumaných organizací rozšířilo ze tří na čtyři), ale také s ohledem na extrémní nárůst pramenné základny v letech předcházejících první světové válce. Z tohoto důvodu z práce také vypadlo významné výročí třiceti let od Marxovy smrti v roce 1913.

Navzdory tomuto vymezení se však pochopitelně počítá s časovými, geografickými a tematickými přesahy způsobenými nutností objasnit či dovysvětlit některé jevy s tématem související.

První problém na cestě za zkoumáním mýtu představuje již termín samotný, jehož obecně uznaná definice neexistuje. A zřejmě ani není možná. Yves Bizeul v jednom ze svých textů trefně přirovnává tento fenomén k jakémusi pudinku, který prostě obsahuje příliš mnoho ingrediencí a může nabývat příliš mnoha tvarů a podob na to, aby jej šlo jednoduše definovat (Bizeulovými slovy: „*přibít na zed*“).¹³ Klasické interpretace popisují mýtus jako příběh zabývající se vznikem světa, původem lidstva či konkrétního kmene a dalšími podobnými prehistorickými událostmi. Standardně v těchto příbězích figurovaly nadpřirozené bytosti či magické jevy, autor obvykle nebyl znám a jednalo se tak spíše o produkt kolektivní tradice určitého kmene, etnické skupiny či společenství. Teorie 19. století považovaly za hlavní předmět mýtu doslovný, či symbolický popis přírody a přírodních jevů, mýtus byl také pokládán za protiklad vědeckého poznání a jako takový měl být postupně vytlačen z hlavy moderního člověka.¹⁴ Ostatně v části moderní publicistiky se výraz mýtus stal fakticky synonymem pro nepravdu, současná populárně naučná tvorba je takřka posedlá „bořením“ nejrůznějších mýtů.

Postupně však došlo k posunu chápání mýtu v důsledku změněné poptávky po typu vysvětlujících příběhů. Těch totiž spolu s přibývajícím fragmentací společenského i politického života výrazně přibylo a změnil se též jejich charakter. Již nešlo jen o vysvětlení přírodních jevů či původu lidstva, ale také o legitimizaci a vysvětlení jednotlivých politicko-ideových společenství. Významný posun v chápání fenoménu představovaly práce etnologa Bronislawa Malinowského či filozofa Georgese Sorela, kteří zdůrazňovali právě jeho ideologický význam. V jejich podání mýtus sloužil buď k udržení (Malinowski), či svržení (Sorel) daného systému. Na pravdivosti či nepravdivosti obsahu nezáleželo. Takto chápaný mýtus se již významně blíží potřebám představené práce – klíčová kritéria nepředstavuje ani tak pravdivostní hodnota a nejde ani o to, přinést obecnou definici podoby či struktury mýtu. Klíčová je především funkce, kterou v daném systému zastává. Významný zdroj inspirace představuje především práce

13 BIZEUL, Yves. *Politische Mythen*. In: HEIN-KIRCHER, Heidi a HAHN, Hans Henning. *Politische Mythen im 19. und 20. Jahrhundert in Mittel- und Osteuropa*. Marburg: Herder Institut, 2006. Tagungen zur Ostmitteleuropa-Forschung. ISBN 3-87969-331-5, s. 3.

14 SEGAL, Robert A. *Stručný úvod do teorie mýtu*. Praha: ExOriente, 2017. Religionistická knihovna. ISBN 978-80-905211-3-1, s. 13. Ostatně v dnešní době se v češtině termín „mýtus“ často užívá jako synonymum nepravdivého příběhu.

německého historika Herfrieda Münklera. Ten definuje mýtus jako reprezentanta určitého symbolického pořádku (v tomto kontextu se tedy útok proti mýtu rovná útoku na celý systém), který určité společenské skupině přináší zvěst legitimizovanou minulostí a pomáhá též vytvořit důležitou dichotomii „my a oni“. Z mýtu pak společnost k němu se hlásící čerpá legitimitu vlastní existence i svých cílů, jeho vlastními slovy: „Mýty jsou koncentrací symbolického kapitálu, z něhož lze dobře žít, pokud se o něj pečuje.“¹⁵ Dále pak Münkler spolu s Claudem Lévi-Straussem rozděluje mýty (a společnosti s nimi spojené) na „chladné a horké“. Přičemž první z nich ideově konzervují současnost, zatímco ty druhé v sobě nesou příslib budoucí změny.¹⁶ Tím také daleko lépe pasují na oblast socialistického hnutí 19. století. Tato definice je již pro historický výzkum v zásadě použitelná, je však ještě třeba dodat poznámku Clauda Lévi-Strausse, jenž zdůrazňuje dvojí strukturu mýtu, který na jedné straně nese historické jádro, na straně druhé se na něj nabalují prvky a struktury zcela ahistorické.¹⁷ To je klíčové, neboť mýtus není pouze historický příběh či fakt, ale samostatný ideový subjekt stojící mimo historickou pravdu. Přívlastek „politické“ pak nesou ty z mýtů, jejichž funkční hodnota se vztahuje k určité politické skutečnosti nebo počátku politické éry.

Z výše uvedeného vychází definice politického mýtu jakožto určitého obrazu či příběhu nesoucího zároveň historické i ahistorické prvky, který slouží k vysvětlení a legitimizaci určitého politického směru. Ten v sobě v tomto případě zároveň nese příslib budoucí změny. Limity takovéto definice jsou nasnadě. Neříká nic o podstatě ani původu mýtu a v zásadě jej pouze redukuje na nástroj podpírající určitou ideovou konstrukci. To je jistě v mnoha ohledech zjednodušující, přesto právě takováto definice je pro účely navrhované metodologie výzkumu dostatečná a zároveň výhodná. A to především proto, že pojetí mýtu jako nástroje by mělo pomoci lépe odkrýt jeho místo v rámci ideového světa raného socialismu a také pomoci lépe pochopit tento svět jako takový. Zároveň dovoluje oprostít se od nikdy nekončících úvah a diskuzí o mýtu samotném a umožňuje soustředit se spíše na jeho praktické projevy a dopady, což je z pohledu historického výzkumu jistě schůdnější cesta. Vždy je však třeba opatrnosti, každý mýtus je třeba také chápat jako součást určitého dobového diskurzu. Pro vybraný příklad politického mýtu Karla Marxe to v první řadě znamená, že je třeba oprostít se do značné míry od skutečností s osobou Marxe spojených a místo toho vnímat obraz především jako ahistorickou konstrukci vysvětlující a reprezentující socialistický náhled na svět. Stejně tak je nezbytné oprostít se od pozdějších podob Marxova mýtu

15 MÜNKLER, Herfried. *Němci a jejich mýty*. Praha: Rybka Publishers, 2017. ISBN 978-80-87950-40-1, s. 6.

16 Tamtéž, s. 11.

17 BIZEUL, Y. *Politische Mythen*, s. 12.

vytvořených v časech komunistické nesvobody, které prostupují především starší historické práce východoevropské provenience.

Souhlasíme-li se zmíněným Müncklerovým tvrzením, že mýtus je reprezentantem symbolického pořádku, pak má výzkum politických mýtů klíčový význam pro pochopení jakéhokoliv politického subjektu. Výzkum mýtu Karla Marxe tak může napomoci lepšímu pochopení ideového světa sociálních demokratů té doby a více osvětlit ideové vazby rakouských socialistů na jejich zahraniční kolegy či na jejich konkurenty z řad národních nebo křesťanských stran. V neposlední řadě může důkladná analýza socialistického prostředí jako celku lépe ukázat možnou kontinuitu či diskontinuitu s nástupnickými organizacemi. Tedy poválečnými národními sociálně demokratickými stranami, které v nově vzniklých státech mnohdy sehrály roli klíčového politického subjektu, a jejich radikálními sestrami, komunistickými stranami.

Na tomto místě je také třeba vymezit termín mýtus vůči dalšímu podobnému výrazu, často užívanému v podobných kontextech, a tím je slovo „kult“. Tento výraz, obvykle označující vztah člověka či společenství k určité posvátné či zbožňované entitě, se běžně objevuje v souvislosti se systematickým budováním obrazů diktátorů 20. století, především pak se známým „kultem osobnosti“ Josifa Stalina. V práci se s termínem nepracuje, neboť pro její účely svádí k přílišným zjednodušením a až moc snadno propojuje osobu filozofa 19. století Karla Marxe s despoty moderní doby. Z toho důvodu se v práci důsledně používá výraz mýtus, který se zdá pro účely výše nastíněných výzkumných otázek jasnějším a vhodnějším.